
Anna Korzeniewska-Lasota¹

Zakres podmiotowy prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej. Rekompensata dla osób prawnych?

DOI: 10.5604/ 01.3001.0016.1266

Streszczenie:

Prawo do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej zostało przyznane ustawą z dnia 8 lipca 2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (tzw. ustawą zabużańską). Jest wyrazem realizacji zobowiązań, jakie przyjęło na siebie państwo polskie w 1944 r. w tzw. układach republikańskich, w których gwarantowano obywatelom polskim zrekompensowanie strat w mieniu nieruchomym, poniesionych wskutek przemieszczeń związanych ze zmianą polskiej granicy wschodniej. Przyjęte w ustawie rozwiązania mają na celu definitywne rozliczenie się z podjętych kilkadziesiąt lat temu zobowiązań. Jednym z zagadnień, które zawsze wzbudzało najwięcej kontrowersji, było określenie beneficjentów prawa do rekompensaty (wcześniej tzw. prawa zaliczenia). Mimo niezwykle bogatego dorobku orzecznictwa sądów administracyjnych kwestia ta w dalszym ciągu nie jest jednoznaczna. Pojawiają się m.in. pytania dotyczące możliwości uzyskiwania rekompensaty przez osoby prawne. W artykule podjęto próbę ukazania, jak na przestrzeni lat ustawodawca zakres ten kształtował, czy prawo do rekompensaty przyznawał osobom prawnym oraz czy w świetle aktualnie obowiązujących przepisów osobom prawnym przysługuje prawo do rekompensaty.

Słowa kluczowe: prawo do rekompensaty, ustawa zabużańska, beneficjenci prawa do rekompensaty, prawo własności

Subjective scope of the right to compensation for real estate left beyond the current borders of the Republic of Poland: Compensation for legal persons?

Abstract:

The right to compensation for real estate left beyond the current borders of the Republic of Poland has been granted by virtue of the Act of 8 July 2005 on exercising the right to compensation for property left beyond the current borders of the Republic of Poland (the so-called "Bug River Act"). The Act fulfils the commitments made by Poland in 1944 in the so-called Republican Pacts, which guaranteed Polish citizens compensation for loss of real estate as a result of migrations caused by the shift in Poland's eastern border. The solutions adopted in the Act are aimed at the definitive settlement of the commitments made decades ago. One of the issues that has always aroused the most controversy was how to determine the beneficiaries of the right to compensation (previously called the "right to classification"). Despite a rich body of jurisprudence of administrative courts, this issue

¹ Doktor habilitowany nauk prawnych, Instytut Prawa i Administracji, Akademia Pomorska w Słupsku; ORCID: 0000-0002-2072-2807.

still remains ambiguous. Questions appear, among others, as to whether the right to compensation can be extended to legal persons. This article attempts to show how the legislator has approached this right over the years, whether the right to compensation has ever been granted to legal persons and whether they such persons are entitled to compensation under currently applicable regulations.

Keywords: right to compensation, the Bug River Act, beneficiaries of the right to compensation, right of ownership, legal persons

1. Introduction

The Act of 8 July 2005 on exercising the right to compensation for property left beyond the current borders of the Republic of Poland² allows obtaining a right to compensation for property left in former eastern regions of the Republic of Poland (1918-1939).³ The right granted into the act⁴ fulfils the commitments made by the Polish state in 1944 in the so-called Republican Pacts.⁵ These commitments related to compensating for losses in immovable property sustained by Polish citizens due to the shift of Poland's eastern border.

Despite the very considerable production of administrative courts, the provisions of the act on exercising the right to compensation are still causing doubts. In particular, such doubts relate to determining which entities are entitled to obtain the compensation. This is confirmed by both numerous court decisions and by complaints lodged with the Constitutional Tribunal. As of 31 July 2022, there are four cases left for

² Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2097; dalej jako: ustawa zabużańska.

³ Łączna kwota wypłaconych przez Bank Gospodarstwa Krajowego rekompensat od początku prowadzenia wypłat do końca maja 2022 r. wyniosła 4 877 188 130,64 zł - Informacja Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 czerwca 2022 r. uzyskana w ramach dostępu do informacji publicznej, pismo znak: DBI-WODO-0667-5-108/2022.

⁴ Mimo że od momentu wejścia w życie ustawy minęło ponad 16 lat, nie wszyscy uprawnieni otrzymali świadczenie, do rozpoznania pozostało jeszcze bardzo dużo wniosków. Na 31 grudnia 2021 r. były to 33 323 wnioski. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji szacuje, że ich rozpoznanie powinno nastąpić do 2030 r. - Informacja Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 czerwca 2022 r., uzyskana w ramach dostępu do informacji publicznej, pismo znak: DBI-WODO-0667-5-108/2022.

⁵ Były to: Układ pomiędzy PKWN a rządem Białoruskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium BSRR i ludności białoruskiej z terytorium Polski z 9 września 1944 r., Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: MSZ), 610/9, k. 1-9; Układ pomiędzy PKWN a rządem Ukraińskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium USRR i ludności ukraińskiej z terytorium Polski z 9 września 1944 r., AAN, MSZ, 610/9, k. 12-19 oraz Układ pomiędzy PKWN a rządem Litewskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium LSRR z 22 września 1944 r., AAN, MSZ, 610/9, k. 44-52. Na temat umów republikańskich zob. np.: A. Korzeniewska-Lasota, *Państwo, właściciele i ich spadkobiercy wobec mienia pozostawionego przez obywateli polskich w województwach wschodnich międzywojennej Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2018, s. 65-82; K. Michniewicz-Wanik, *Mienie zabużańskie. Prawne podstawy realizacji roszczeń*, Wrocław 2008, s. 24-38; M. Masternak-Kubiak, *Glosa do wyroku SN sygn. akt I CK 323/02*, „Przegląd Legislacyjny” 2004 nr 2; A. Grzesiok-Horosz, *Umowy republikańskie jako podstawa prawna roszczeń Zabuzan*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2010, t. 7; A. Korzeniewska-Lasota, *Советско-польские договоры от сентября 1944 г. - начало и заключения обстоятельств*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2017, t.16, z. 1, s. 223-240.

the Tribunal to examine in relation thereto. Their file reference numbers are SK 84/19,⁶ SK 102/20,⁷ SK 5/21⁸ and SK 64/21.⁹ As many as three of them relate to the subjective

⁶ Skarga SK 84/19 to skarga złożona przez spółkę akcyjną, która wniosła o zbadanie zgodności art. 2 w związku z art. 1 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty w zakresie, w jakim „uzależnia przyznanie rekompensaty za nieruchomości pozostawione poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej od posiadania obywatelstwa polskiego oraz zamieszkiwania na byłym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 września 1939 r., co skutkuje pozbawieniem możliwości uzyskania rekompensaty przez osoby prawne będące właścicielami nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej, które nie mogą spełnić tych warunków”, z art. 32 ust. 1 w związku z art. 2, art. 31 ust. 3 i art. 64 ust. 1-3 Konstytucji, a także art. 64 ust. 2 oraz art. 64 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji. W ocenie spółki określony w ustawie zakres podmiotowy skutkuje pozbawieniem możliwości uzyskania rekompensaty przez osoby prawne będące właścicielami nieruchomości pozostawionych na Kresach, które to osoby *ex natura* nie mogą spełnić tych warunków.

⁷ Skarga SK 102/20 złożona przez troje spadkobierców współwłaściciela majątku ziemskiego położonego w jednym z byłych województw wschodnich międzywojennej Rzeczypospolitej. Skarżący wnoszą w niej o stwierdzenie niezgodności art. 2 pkt I ustawy o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej z art. 64 ust. 2 Konstytucji w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji oraz art. I Protokołu Dodatkowego nr I do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w zakresie, w jakim ogranicza możliwość przyznania rekompensaty tylko do osób mających miejsce zamieszkania poza obecnym terytorium RP. Skarżący podnoszą, że mimo zmian legislacyjnych, jakie wprowadził ustawodawca w następstwie wyroku w sprawie SK 11/12 (w wyroku tym Trybunał wyeliminował z art. 2 pkt 1 ustawy przesłankę domicylu w zakresie zamieszkania w konkretnym dniu, tj. 1 września 1939 r., na byłym terytorium Rzeczypospolitej - wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2012 r., SK 11/12, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 107), przysługujące im prawo własności zostało naruszone „przez jego arbitralne ograniczenie”, „przez wprowadzenie przesłanki ograniczającej możliwość zrealizowania roszczenia majątkowego, tj. obowiązek wykazania zamieszkiwania właściciela pozostawionego majątku zabużańskiego na terytorium byłej RP w celu realizacji uprawnienia do uzyskania rekompensaty”.

⁸ Skarga SK 5/21 to skarga złożona przez spadkobiercę właścicielki nieruchomości pozostawionej poza obecnymi granicami państwa. Skarżący wniósł w niej o stwierdzenie niezgodności 1) art. 20 w zw. z art. 5 ust. 1 ustawy zabużańskiej w zakresie, w jakim uniemożliwia modyfikację wniosku o potwierdzenie prawa do rekompensaty po terminie określonym w art. 5 ust. 1 tej ustawy (tj. po dniu 31 grudnia 2008 r.), z uwagi na wyjście na jaw istotnych dla sprawy nowych okoliczności faktycznych istniejących w dniu wydania decyzji, a nieznanych stronie i organowi, który wydał decyzję, 2) art. 6 ust. 1 w zw. z art. 5 ust. 1 ustawy zabużańskiej w zakresie, w jakim uniemożliwia modyfikację wniosku o potwierdzenie prawa do rekompensaty po 31 grudnia 2008 r., a obliuguje do precyzyjnego wskazania już w samym wniosku wszczynającym postępowanie konkretnych nieruchomości, za które wnioskodawca ubiega się o prawo do rekompensaty z art. 64 ust. 1 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3; art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 64 ust. 1 i 2 oraz z art. 2 w związku z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji. W ocenie skarżącego wykładnia przepisów ustawy zabużańskiej przyjęta przez orzekające w jego sprawie sądy administracyjne stanowi niczym nieusprawiedliwioną ingerencję w zakres przysługującego i konstytucyjnie chronionego prawa do rekompensaty za nieruchomości pozostawione poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej przez jego poprzedniczkę prawną. Odmowa uwzględnienia wniosku skarżącego o wznowienie postępowania ma godzić w jego uprawnienia majątkowe, nie znajdując przy tym jakiegokolwiek uzasadnienia z perspektywy przesłanek art. 31 ust. 3 Konstytucji, a nadto jest, w jego ocenie, sprzeczna z postulatem skutecznej realizacji uprawnień zabużańskich.

⁹ Skarga SK 64/21 złożona przez spadkobierców właściciela pozostawionej nieruchomości, w której wnoszą o stwierdzenie niezgodności 1) art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty w zakresie, „w jakim postanowienie wydane w trybie art. 7 ust. 1 ustawy (...) nie jest dla organu wiążące i w konsekwencji, dopuszczalne jest uchylene postanowienia potwierdzającego nabycie prawa do rekompensaty przez skarżących przez organ i wydanie decyzji odmawiającej potwierdzenia prawa do rekompensaty, pomimo spełnienia przez wnioskodawców wymogów, o których mowa w art. 2, 3 i 5 ust. 1 i 2 ustawy” z art. 2 w związku z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji; 2) art. 1 w związku z art. 2 ustawy „w zakresie, w jakim poszerza katalog przesłanek otrzymania prawa do rekompensaty za nieruchomości pozostawione poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej o przesłankę «przemieszczenia» lub «zamieszkania» właściciela nieruchomości położonej na byłym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub jego następcy prawnego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w obecnym granicach” z art. 32 ust. 1 w związku z art. 64 ust. 2 Konstytucji, art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji, art. 2 w związku z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji oraz art. 7 w związku z art. 87 ust. 1, w związku z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji. Odnosząc się do zarzutów sformułowanych w pkt 2 petitum skargi, skarżący podnoszą m.in., że przesłanki „przemieszczenia na terytorium Rzeczypospolitej” lub „miejsca zamieszkania na terytorium RP” nie wynikają z literalnego odczytania

scope of the compensation act, including among others recognising the impossibility of granting the compensation to legal persons as contrary to the Constitution.

The last question will be the object of the following discussion. The purpose of the article is to discuss the subjective scope of the act, including in the historical aspect, to show the extent of changes made by legislator in that scope over the years and to establish whether the right of compensation was ever granted to legal persons.

2. Subjective scope – a historical sketch

The Republican Pacts of 1944 did not form a direct legal basis for compensation claims related to loss of property left beyond the borders of Poland as a result of the war that started in 1939. They merely created an obligation of the Polish state to regulate in internal law any settlements with its own citizens who lost immovable property (except for land in case of the Lithuanian SSR) due to changes in the eastern border. These claims were based on instruments issued by Polish authorities from 1946 to 2005¹⁰ which defined the contents of the right to classification¹¹ and the form and manner of putting it in practice.

The manner of regulating the subjective scope of the right varied. According to the contents of the Republican Pacts, the beneficiaries included persons who were Polish citizens as of 17 September 1939, resided in areas not included in the current territory of the Republic of Poland and left immovable property in these areas due to war, having returned to Poland after undergoing the resettlement procedure. Internal

przepisów, a jedynie wykładni celowościowej, odwołującej się do historycznych unormowań prawa do rekompensaty. W sposób nieuprawniony poszerzają katalog przesłanek otrzymania prawa do rekompensaty i stanowią nierówne traktowanie potencjalnych uprawnionych zamieszkałych w Polsce i poza jej terytorium.

¹⁰ Były to: Dekret z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska (Dz.U. Nr 49, poz. 279, ze zm.); Dekret z dnia 6 grudnia 1946 r. o przekazywaniu przez Państwo mienia nierolniczego na obszarze Ziemi Odzyskanych i b. Wolnego Miasta Gdańska (Dz.U. Nr 71, poz. 389, ze zm.); Dekret z dnia 10 grudnia 1952 r. o odstępowaniu przez Państwo nieruchomości mienia nierolniczego na cele mieszkaniowe oraz na cele budownictwa indywidualnych domów jednorodzinnych (Dz.U. Nr 49, poz. 326); Dekret z dnia 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw, związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym (Dz.U. Nr 18, poz. 107, ze zm.); Ustawa z dnia 28 maja 1957 r. o sprzedaży przez Państwo domów mieszkalnych i działek budowlanych (Dz.U. Nr 31, poz. 132, ze zm.); Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o gospodarce terenami w miastach i osiedlach (Dz.U. Nr 32, poz. 159, ze zm.), dodany do tej ustawy 25 kwietnia 1969 r.; Ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U. Nr 22, poz. 99, ze zm.); Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 r. o zagospodarowaniu nieruchomości Skarbu Państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej (Dz.U. Nr 79, poz. 363, ze zm.); Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. Nr 115, poz. 741, ze zm.); Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności (Dz.U. Nr 123, poz. 781, ze zm.); Ustawa z dnia 12 grudnia 2003 r. o zaliczaniu na poczet ceny sprzedaży albo opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa wartości nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami państwa polskiego (Dz.U. Nr 6, poz. 39, ze zm.).

¹¹ Pierwotnie, do 6 października 2005 r. uprawnieni mieli możliwość skorzystania z prawa zaliczenia polegającego na możliwości zaliczenia wartości nieruchomości pozostawionych za wschodnią granicą Polski na poczet wartości nieruchomości otrzymanych w Polsce, najczęściej ceny sprzedaży lub opłaty za użytkowanie wieczyste.

legislation triggering the right of the resettled to compensation defined the subjective scope of the right to classification by referring mainly to conditions formulated in the pacts and restricted beneficiaries to those evacuated to Poland, in fact, under the 1944 agreements. This scope was somewhat modified in subsequent regulations and extended due to interpretation of existing provisions by courts. In addition to persons evacuated under the Republican Pacts, right to compensation under the 1985 act¹² was granted by courts to those who returned to Poland on the basis of the agreements of 6 July 1945¹³ and 25 March 1957.¹⁴

After 1989, following a dozen unsuccessful attempts to pass an act regulating the issue of compensations for property left beyond the eastern border,¹⁵ the right of classification was based on the norms of the Real Estate Management Act of 21 August 1997.¹⁶ Pursuant to Article 212(1) of the act, the right was granted to persons who left immovable property in areas not included in the current territory of Poland due to the war that started in 1939 and to whom the equivalent of property left abroad was due on the basis of international treaties entered into by the Polish state. Because the legislator defined the beneficiaries of that right in very general terms, recourse in this respect was made to Supreme Court jurisprudence. It was assumed that the right to classification of value of immovable property left in areas not included in the current territory of the Polish state was granted to Polish citizens who resided in these areas

¹² Ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz. U. 1985 Nr 22, poz. 99).

¹³ Umowa z dnia 6 lipca 1945 r. między TRzJN RP i rządem ZSRR o prawie zmiany obywatelstwa radzieckiego osób narodowości polskiej i żydowskiej mieszkających w ZSRR i ich ewakuacji do Polski i o prawie zmiany obywatelstwa polskiego osób narodowości rosyjskiej, ukraińskiej, białoruskiej, rusińskiej i litewskiej, mieszkających na terytorium Polski, i o ich ewakuacji do ZSRR. AAN, Generalny Pełnomocnik Rządu RP do spraw Repatriacji, 522/1, k.16-17.

¹⁴ Umowa z dnia 25 marca 1957 r. między rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie terminu i trybu dalszej repatriacji z ZSRR osób narodowości polskiej (Dz.U. 1957 r. Nr 47, poz. 222). Zob. uchwała Sądu Najwyższego siedmiu sędziów z 30 maja 1990 r., III CZP 1/90, OSNC 1990, nr 10-11, poz. 129, LEX nr 3576; uchwała Sądu Najwyższego z 20 września 1990 r., III APZ 6/90, OSNC 1991, nr 5-6, poz. 56, LEX nr 9528; uchwała Sądu Najwyższego siedmiu sędziów - zasada prawna z 10 kwietnia 1991 r., III CZP 84/90, OSNC 1991 r., nr 8-9, poz. 97, LEX nr 3644. W ostatniej uchwale sformułowano następującą zasadę prawną: „Przewidziane w art. 88 ust. 1 ustawy z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości prawo zaliczenia wartości mienia pozostawionego na terenach niewchodzących w skład obecnego obszaru Państwa Polskiego przysługuje obywatelom polskim, zamieszkałym w dniu 1 września 1939 r. na tych terenach, którzy po tym dniu opuścili je w związku z wojną rozpoczętą w 1939 r. i zamieszkują w Polsce”.

¹⁵ Projekty dotyczące uregulowania prawa do rekompensaty nad którymi pracował parlament w latach 1989-2003, zasadniczo przewidywały, że beneficjentami uprawnienia są osoby fizyczne, które w dniu pozostawienia tego mienia były jego właścicielami lub współwłaścicielami, a także ich spadkobiercy, jeżeli osoby te są obywatelami polskimi i stale zamieszkują w Rzeczypospolitej Polskiej. W niektórych projektach kryterium obywatelstwa łączono z wymogiem jego posiadania w dniu 1 września 1939 r. lub w dniu wejścia w życie nowej ustawy. - szerzej A. Korzeniewska-Lasota, *Legislacyjne próby rozwiązania kwestii rozliczenia się za tzw. mienie zabużańskie w latach 1989-2003*, „Prawo i Więzy” 2020 nr 4, s. 231-251.

¹⁶ Dz.U. z 1997 r. Nr 115, poz. 741.

as of 1 September 1939 and having left them after that date due to the war that started in 1939 are now residing in Poland.¹⁷

In the first comprehensive statute regulating the issue of compensation for property left beyond the Bug river, the act of 12 December 2003 on crediting the value of real estate left beyond the current borders of the Polish state towards the sale price or perpetual usufruct fees of real estate,¹⁸ the right of classification was granted to owners (all or one of them) of abandoned real estate if they fulfilled jointly the following conditions: residing in areas outside the current territory of the Polish state as of 1 September 1939, being a Polish citizen on that date and leaving these areas due to the war that started in 1939, continued to hold Polish citizenship and permanent residence in Poland at least since the date the act entered into force, that is 30 January 2004. Thus formulated, the provision narrowed down the subjective scope of the act compared with the previously established jurisprudence approach of the Supreme Court.¹⁹ The act also raised considerable doubts as to its compatibility with the Constitution and ultimately was made the object of complaint to the Constitutional Tribunal in its entirety, or alternatively in the scope of specific provisions, including those related to determination of beneficiaries, already on the day it entered into force. By judgement of 15 December 2004, the Tribunal recognised that the domicile requirement introduced in the act was not “in a necessary relationship with the analogous requirement dating back to 1944” and declared the act incompatible with the Constitution.²⁰ Since 27 December 2004, Article 2(1) of the act of 12 December 2003, in the wording resulting from the above judgement of the Tribunal, granted the right to credit the value of real estate left beyond the current borders of the Polish state to owners of such real estate who resided in areas specified in Article 1 of the act as of 1 September 1939, were Polish citizens at that date and left such territories due to the war that started in 1939. Domicile was also abandoned as a requirement to be fulfilled by heirs of owners of real estate left beyond the eastern border.

It should be stressed that none of the instruments in force in the discussed period granted the right of classification to legal persons, since they always referred to natural persons. The basic criteria that decided whether the right to compensation was confirmed were as follows:

¹⁷ A. Korzeniewska-Lasota. *Państwo, właściciele i ich spadkobiercy...*, s. 300-301.

¹⁸ Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 39.

¹⁹ Zaletą było to, że ustawodawca po raz pierwszy *expressis verbis* wymienił konkretne umowy międzynarodowe, które mogły być podstawą ubiegania się o skorzystanie z prawa zaliczenia. Niestety, obok umów republikańskich ustawodawca wskazał jedynie umowę z 6 lipca 1945 r.

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04. LEX nr 140356.

- 1) abandoning real estate or specific categories of real estate, such as a farm, on the former territory of the Polish state,
- 2) the relationship between the abandonment of such real estate and the war that started in 1939.²¹
- 3) permanent residence in lost territories before²² or exactly on 1 September 1939.²³
- 4) resettlement into the current borders of Poland combined with change of place of residence,²⁴
- 5) holding Polish citizenship²⁵ by the former owner of real estate and their legal successor²⁶ who is applying for the right of classification or a compensation. This prerequisite, as a logical consequence of the original shape of this right, did not cause serious objections²⁷ and was used by authorities examining applications to grant the right of classification.²⁸

3. Beneficiaries of compensation in light of the currently applicable act

The currently applicable act on exercising the right to compensation for property left beyond the current borders of the Republic of Poland²⁹ it is original wording granted

²¹ Przesłanka ta występowała we wszystkich aktach regulujących uprawnienia Zabużan.

²² Choć wymóg ten nie był wyrażony *expressis verbis* w wydawanych w latach 1955-2002 aktach, w praktyce był stosowany. Zob. np. uchwałę Sądu Najwyższego siedmiu sędziów z 30 maja 1990 r., III CZP 1/90, OSNC 1990 r., nr 10-11, poz. 129, Lex nr 3576; uchwałę Sądu Najwyższego z 20 września 1990 r., III AZP 6/90, OSNC 1991 r., nr 5-6, poz. 56, LEX nr 9528; uchwałę Sądu Najwyższego siedmiu sędziów - zasadę prawną z 10 kwietnia 1991 r., III CZP 84/90, OSNC 1991 r., nr 8-9, poz. 97.

²³ Wymóg zamieszkiwania dokładnie w tej dacie wprost przewidywał art. 2 ust. 1 pkt. 1 ustawy z 12 grudnia 2003 r., a następnie art. 2 pkt. 1 ustawy z 8 lipca 2005 r. w brzmieniu pierwotnym. Z dniem 27 lutego 2014 r., tj. od momentu, kiedy weszła w życie ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej, ustawodawca wymaga, aby właściciel pozostawionego mienia miał miejsce zamieszkania na byłym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w rozumieniu przepisów przedwojennych.

²⁴ W sposób dorozumiany przesłankę tę, bez jakichkolwiek cezur czasowych, przewidywały wszystkie akty dotyczące Zabużan jako repatriantów i obywateli polskich. Wyraźnie została ona sformułowana jedynie w art. 2 ust. 2 ustawy o zaliczeniu z 2003 r., która wymagała od uprawnionych zamieszkiwania na stałe w Polsce co najmniej od dnia wejścia w życie tej ustawy, tj. od 30 stycznia 2004 r. Wymóg ten został jednak uznany za niekonstytucyjny w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 15 grudnia 2004 r., K 2/04, OTK ZU nr II/A/2004, poz. 117.

²⁵ Wymóg ten występował w układach republikańskich oraz wszystkich późniejszych rozwiązaniach legislacyjnych. Choć nie wyrażony wprost, był odzwierciedleniem intencji ustawodawcy, który ukształtował prawo zaliczenia jako świadczenie o charakterze pomocowych dla obywateli polskich zmuszonych do przesiedlenia się.

²⁶ Wymóg posiadania obywatelstwa przez wnioskodawców będących spadkobiercami właściciela pozostawionych nieruchomości został wprowadzony i wyrażony wprost ustawą z 12 grudnia 2003 r. Wprowadzenie tego wymogu stało się asumptem do polemiki. Zob. np. postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z 30 kwietnia 2013 r., I OSK 2024/11. Zob. też J. Wittlin, *Aktualne zagadnienia legislacyjne i orzecznicze dotyczące mienia zabużańskiego*, „Krytyka Prawa” 2014 nr 1.

²⁷ Wittlin J., *Mienie zabużańskie. Realizacja prawa do rekompensaty*, Warszawa 2019, s. 81.

²⁸ Por. K. Michniewicz-Wanik, *Mienie zabużańskie. Prawne podstawy realizacji roszczeń*, Wrocław 2008, s. 73-76.

²⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2097.

a right to compensation to (joint) owners of real estate left beyond the eastern border who returned to Poland on the basis of enumerated agreements, that is the Republican Pacts and the agreement of 6 July 1945. Defining the group of entitled persons effectively prevented granting the right of compensation to anyone forced to leave their real estate due to the border amendment treaty entered into between Poland and the USSR on 15 February 1951.³⁰ Resettlements for this reason could not be assigned to agreements from 1944-1945 enumerated in the act, and because of the date of signing the treaty (15 February 1951) and its nature (exchange of territory and not its unilateral seizure as part of wartime operations) they could not be considered as related to war. The legislator rectified this mistake one year later by the act of 8 September 2006 amending the act on exercising the right to compensation for property left beyond the current borders of the Republic of Poland,³¹ which granted the right to compensation to persons who left real estate beyond the current eastern borders due to Poland entering into the aforesaid treaty of 15 February 1951.

On the other hand, the act of 8 July 2005 extended the beneficiary status to those who were “forced to leave the former territory of the Republic of Poland due to other circumstances related to the war that started in 1939.”³² Administrative courts, referring to previous judicial decisions, upheld their position on counting among the beneficiaries also persons who returned to Poland on the basis of the 1957 agreement.³³ It was not until 2014, however, that beneficiary status was unequivocally granted also to persons who returned to Poland under the agreement of 25 March 1957. This occurred thanks to a ruling of the SAC which in a judgement of 12 March 2014 expressly stated that “those who returned to Poland in its new borders under the 1957 agreement should be treated on par with persons repatriated under the Republican Pacts.”³⁴

In the same year, a very important change took place as regards determining the residence prerequisite. Executing the judgement of the Constitutional Tribunal of 23 October 2012,³⁵ in which the Tribunal declared that Article 2(1) of the Bug River Act, in the scope in which it made the right to compensation dependent on residing on the former territory of Republic of Poland on 1 September 1939, is incompatible with Article

³⁰ Ustawa z dnia 15 lutego 1951 r. zawarta pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a ZSRR o zamianie odcinków terytoriów państwowych (Dz.U. z 1951 r. Nr 11, poz. 63).

³¹ Dz.U. z 2006 r. Nr 195, poz. 1437.

³² Zob. art. 1 ust. 1 ustawy zabużańskiej.

³³ Zob. np. teza wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 13 lutego 2007 r. w sprawie I SA/Wa 1652/06, LEX nr 318077; wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 23 listopada 2007 r., ISA/Wa 1119/07, LEX nr 463545.

³⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 marca 2014 r., I OSK 3015/13, LEX nr 1487801. Podobnie w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 sierpnia 2016 r., I OSK 2654/14, LEX nr 2142160.

³⁵ Sygn. SK 11/12, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 107.

64(2) in connection with Article 31(3) of the Constitution, the legislator amended³⁶ Article 2(1) of the Act.³⁷

In the currently applicable legal environment, the subjective requirements that must be fulfilled by a former owner of abandoned real estate include: being a Polish citizen as of 1 September 1939 and residing in the former territory of the Republic of Poland in the meaning of provisions of: a) Article 3 of the act of 2 August 1926 on law applicable to private internal relationships,³⁸ b) Article 24 of the Code of Civil Procedure of 1932, or c) sections 3-10 of regulation of the Minister of Justice of 23 May 1934 on residence registration and population registers,³⁹ then leaving the former territory of the Republic of Poland due to expulsion or otherwise in consequence of the war that started in 1939, on the basis of the Republican Pacts and the agreement of 6 July 1945. The right of compensation was also granted to persons who were forced to leave the former territory of the Republic of Poland due to other circumstances related to war. An heir of the owner, in turn, may exercise that right if they are a Polish citizen and the real estate owner fulfilled all the requirements listed above.⁴⁰

4. Compensation for legal persons?

The Bug River acts never provided⁴¹ for a right to compensation for legal persons. Likewise, none of the reprivatisation bills brought before the Sejm in the period from 1989 to 2003 which planned to resolve so-called Bug River question provided for such a possibility. Many bills expressly mentioned natural persons as the sole beneficiaries of the right to compensation. The bills included:

- government bill of 16 July 1991 on the Reprivatisation Act;⁴²

³⁶ Szerzej na temat zmian wprowadzonych nowelizacją i jej skutków zob. P. Nycz, *Zamieszkiwanie na byłym terytorium Polski jako przesłanka otrzymania rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przeгляд Sądowy” 2014, nr 11-12, s. 85-98.

³⁷ 27 lutego 2014 r. weszła w życie ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 195).

³⁸ Dz.U. Nr 101, poz. 580 z późn. zm.

³⁹ Dz.U. Nr 54, poz. 489 z późn. zm.

⁴⁰ Zob. art. 1. art. 1a, art. 2 i art. 3 ustawy.

⁴¹ Również w orzecznictwie jednolicie przyjmowano, że ówczesne prawo zaliczenia przysługuje obywatelom polskim, którzy utracili mienie nieruchomości w związku ze zmianą wschodniej granicy państwa na skutek wojny, o ile zostali repatriowani (ewakuowani) na terytorium państwa polskiego w granicach ustalonych w 1945 r. Zob. orzeczenia Sądu Najwyższego z: 17 października 1991 r., III CZP 99/91; 21 listopada 2003 r., ICK 323/02; 19 listopada 2004 r., V CK 245/04; uchwałę Sądu Najwyższego siedmiu sędziów - zasada prawna z 10 kwietnia 1991 r., III CZP 84/90 oraz wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 grudnia 2004 r., K 2/04.

⁴² Druk sejmowy nr 984 (Sejm X kadencji).

- private member's bill of 3 April 1992 on the act on reprivatization or redress for property taken over by the State or left in areas outside the current territory of the Republic of Poland;⁴³
- private member's bill of 25 May 1992 "on reprivatization";⁴⁴
- private member's bill of 3 September 1992 on reprivatization and recompenses.⁴⁵;
- private member's bill of 31 March 1995 on the expiry of reprivatization claims and recompenses for lost property;⁴⁶
- private member's bill of 29 March 1995 on reprivatization and recompenses.⁴⁷;
- presidential bill of 16 May 1995 on reprivatization and recompenses;⁴⁸
- government bill of 12 June 1995 on recompenses for property seized in violation of law under regulations issued between 1944 and 1992;⁴⁹
- government bill of 20 September 1999 on reprivatization of real estate and certain chattels seized by the State or the Capital City of Warsaw commune and on recompenses.⁵⁰

The question of the scope of the subjective right to compensation was widely discussed during work both on the first⁵¹ and the current Bug River Act.⁵² Discussions conducted in committees of the Sejm and before the full house demonstrate unequivocally that narrowing down the group of beneficiaries to natural persons who are Polish citizens and reside on the territory of Poland was conscious and intended. Although the provisions of the currently applicable act do not suggest directly that only natural persons have the right to compensation, granting such right to persons who have citizenship and residence, features which are only applicable to natural persons, excludes legal persons from the group of potential beneficiaries.

The same position was taken by courts. In the decisions of administrative courts, legal persons are consistently denied the right to compensation.⁵³ The Supreme Administrative Court has on numerous occasions pointed out that the right to compensation for property left beyond the Bug River, which has the nature of special

⁴³ Druk sejmowy nr 213 (Sejm I kadencji)

⁴⁴ Druk sejmowy nr 269-A (Sejm I kadencji).

⁴⁵ Druk sejmowy nr 439 (Sejm I kadencji).

⁴⁶ Druk sejmowy nr 991 (Sejm II kadencji).

⁴⁷ Druk sejmowy 992 (Sejm II kadencji).

⁴⁸ Druk sejmowy nr 994 (Sejm II kadencji).

⁴⁹ Druk sejmowy nr 1052 (Sejm II kadencji).

⁵⁰ Druk sejmowy nr 1360 (Sejm III kadencji).

⁵¹ Szerzej A. Korzeniewska-Lasota, *Państwo, właściciele i ich spadkobiercy...*, s. 317-327.

⁵² Tamże, s. 349-356.

⁵³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 lutego 2016 r., w sprawie o sygn. akt I OSK 1113/14; uchwała siedmiu sędziów z dnia 16 grudnia 2013 r., sygn. akt I OPS 11/13, LEX nr 1404014.

material assistance for Polish citizens, “merely contains a certain compensatory element expressed by relating the amount of compensation to the value of lost real estate. This right, however, is not and was never intended to make up for the losses and lost profits on economic activities conducted by Polish citizens in the former territories of the Republic of Poland. Accordingly, the Bug River Act never provided and still does not provide for a possibility of confirming the right to compensation for lost immovable property (left beyond the current borders of the Polish state) owned by legal persons, including commercial companies in which Polish citizens held shares or stock.” The SAC also stressed in its decisions that even though the wording of provisions of Article 1(1), Article 2 and Article 3(2) of the Bug River Act “does not explicitly state that the right to compensation is vested solely in natural person, nevertheless since the legislator listed the features which must be possessed by the beneficiaries of that right, effective assertion of this right by legal persons (including companies) is excluded. Features such as citizenship, domicile, requirement of documenting domicile after repatriation to Poland in its post-war borders (Article 6, item 1, point 3 of the act) or the possibility of leaving a particular place can only be assigned to natural persons. They are elements that serve to distinguish only individual people and point to the legal relationship between them and the state or a particular locality. Such features are obviously not applicable to legal persons.”⁵⁴

Some legal theorists note that the Bug River Act compensation should include in its scope also the claims of Polish legal persons which had their seats in eastern regions of the Second Polish Republic.⁵⁵ Proponents of this view generally believe that this would fulfil the requirements to protect the right of ownership specified in Article 1 of the first protocol to the European Convention of Human Rights guaranteeing the right to respect for property “to each legal and natural person.”

This position has also been reflected in one of the complaints brought before the Constitutional Tribunal. The complainant argues that the current regulation is incomplete because, while defining the subjective scope of the right it on one hand

⁵⁴ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 lutego 2016 r., I OSK 1113/14, LEX nr 2035928. Tak też w wyrokach Naczelnego Sądu Administracyjnego z: dnia 20 lipca 2011 r. sygn. I OSK 1285/10 i z dnia 26 kwietnia 2012 r. sygn. I OSK 606/11.

⁵⁵ Tak K. Sobczak, *Reprywatyzacja*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2000 nr 1, s. 4-8; K. Zaradkiewicz, „*Mienie zabużańskie*” jako otwarta kwestia majątkowa - rozłożenie ciężarów i uwagi de lege ferenda, [w:] J. Sadowski, R. Trzaskowski, K. Zaradkiewicz, *Mienie zabużańskie jako otwarta kwestia majątkowa w prawie polskim*. Warszawa 2002, s. 142-144; eadem, *Zarys propozycji regulacji ustawowej zadośćuczynienia osobom, które w związku z wojną i zmianą granic pozostawiły mienie poza terytorium Polski*, Warszawa 2002, s. 15; J. Prokop-Gralińska, *Realizacja roszczeń zabużańskich z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, rozprawa doktorska Łódź 2016, s. 211-213; J. Forystek, *Komentarz do ustawy o mieniu zabużańskim. Studium historyczno-prawne*. Kraków 2020, s. 178-179.

omits the right to compensation for legal persons but on the other does not directly or implicitly rule out such right.

5. Summary

The currently applicable act limits, although not directly, the group of beneficiaries in a manner that makes it certain that the right to compensation is vested solely in natural persons (citizens). The enumeration of features which must be possessed by the beneficiaries of that right, such as the requirement of citizenship and domicile, excludes granting the right to compensation to legal persons. Such a solution can be justified by the genesis, nature and purpose of that right.

First, the Republican Pacts, while not serving directly as a basis for compensatory claims of owners of property beyond the Bug River, created an obligation of the Polish state to regulate settlements with its own citizens in internal law. The current regulation, in the causal sense, is connected to the obligation which the Polish Committee of National Liberation undertook in the Republican Pacts to compensate Polish citizens located on the territory of Poland for any property losses suffered due to leaving the territories of the Belarusian SSR, Lithuanian SSR and Ukrainian SSR.

Secondly, fulfilling the obligation found in the pacts, the domestic legislator, since 1946 until 2005, issued legal instruments that specified the contents of the right to compensation and the form and manner of it putting in it practice. This right has always been put in normative terms with reference to the Republican Pacts and granted to natural persons who are Polish citizens.

Thirdly, considering this causal relationship of the currently applicable Bug River Act with the Republican Pacts, it is necessary to have recourse to historical interpretation. An exegesis of provisions defining the subjective scope of the act should take into account the assumptions underlying the 1944 agreement and all former domestic regulations.

Fourthly, the nature of the granted benefit is not without importance for determining the subjective scope. Its original purpose was assistance in settling down in a new place or residence as a kind of social aid. Nowadays, due to a considerable passage of time, the nature of this benefit has changed. Applicants include primarily heirs of the resettled and from their point of view the compensation is no longer such an assistance. It is rather an element of compensation for property lost by their ancestors and redress for the injury suffered, among others the failure of the state to act in this matter for many decades.⁵⁶ This right, however, is not and was never

⁵⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2012 r., SK 11/12.

intended to make up for the losses and lost profits on economic activities conducted by Polish citizens in the former territories of the Republic of Poland.

Fifthly, it should be stressed that the right to compensation for property left beyond the Bug River is not considered equal to right of ownership. The reparation promised in the Republican Pacts did not and does not have the features of compensation in its civil law meaning.⁵⁷ The right to compensation is a property right of a public law character⁵⁸ which may be limited by statute, among others because of public interest and the limited capability of the state as a “commonwealth” to actualise it, having in mind the ability of the state to fulfil its basic obligations. In its decisions, the Constitutional Tribunal assumes that this right may be limited on principles set out in Article 31, item 3 of the Constitution. In particular, the Tribunal considered that it is allowed to limit public property rights of citizens by statute because of, among others, public interest, “the limited capability of the state as a commonwealth to actualise it” and “having in mind the ability of the state to fulfil its basic obligations”.⁵⁹ The Tribunal also recognised the need to “dynamically define the compensatory obligations with the passage of time (because of the dominating element of ‘assistance for the resettled’ as well as extreme caution in using current methods of protecting (property) rights to situations related to differing historical conditions and sensitivity to respecting the rights of natural persons”.⁶⁰

In addition, it should be emphasized that the exclusion of legal entities from the group of beneficiaries has been recognized by national and European jurisprudence as permissible within the scope of legislative discretion to define a strong connection with the country as an important criterion for granting the right to a benefit⁶¹.

⁵⁷ Jak doprecyzował Trybunał Konstytucyjny w wyroku o sygn. K 2/04, prawo do rekompensaty zabużańskiej nie jest „równorzędne prawu własności” ze względu na wyraźny element socjalny. Przyrzeczona w układach republikańskich kompensacja miała przede wszystkim cechy świadczenia „pomocowego” o charakterze w pierwszej kolejności socjalnym (a nie tylko odszkodowawczym), umożliwiającą obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej ponowny start życiowy po utracie mienia pozostawionego poza nowymi granicami państwa polskiego”. - Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, Lex nr 140356. Należy dodać, że w konstrukcji prawa do rekompensaty element odszkodowawczy występuje, wraz z upływem lat jest on coraz bardziej dostrzegany, jednakże nie oznacza to, że prawo do rekompensaty jest uprawnieniem *stricte* odszkodowawczym.

⁵⁸ Zob. np. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 kwietnia 2012 r., I OSK 606/11, Lex nr 1271791; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 20 sierpnia 2019 r., I SA/WA 853/19, Lex nr 3073519.

⁵⁹ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2004 r., K 2/04, *op. cit.*

⁶⁰ Tamże. Zob. też wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2002 r. K 33/02, OTK-A2002 nr 7, poz. 97.

⁶¹ Zob. m.in. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 6 listopada 2014 r., I OSK 2201/14. Por. J. Wittlin, *Mienie zabużańskie - hipotezy i wnioski z badań nad realizacją prawa do rekompensaty na podstawie ustawy z dnia 8 lipca 2005 r.*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2020, nr 4, s. 75-86. Zob. też postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z 30 kwietnia 2013 r., I OSK 2024/11, w którym bazując na orzecznictwie TSUE, uznano, iż wyłączenie spadkobierców nieposiadających polskiego obywatelstwa z grona osób uprawnionych do rekompensaty mieści się w granicach swobody ustawodawczej.

To summarize, the Bug River Act of 2005 is a special instrument that regulates the issue of compensations in a final way. Its provisions may not be broadly construed and such construction may not be used to extend the group of persons entitled to obtain benefits provided for by the act without a justified reason.

In my view, there is no doubt that the intention of the legislator was to grant the right to compensation to natural persons, owners whose real estate was left beyond the current borders of the Polish state after the Second World War, and their heirs, which is proved by among others the nature of benefits for property left beyond the Bug river and analysis of legislative works on bills of reprivatization statutes from 1989 to 2003 and works on the current act. Extending the subjective scope of the act by including legal persons among beneficiaries of the act would require the legislator to intervene.

Bibliografia

Akty prawne:

1. Układ pomiędzy PKWN a rządem Białoruskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium BSRR i ludności białoruskiej z terytorium Polski z 9 września 1944 r., AAN, MSZ, 610/9, k. 1-9.
2. Układ pomiędzy PKWN a rządem Ukraińskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium USRR i ludności ukraińskiej z terytorium Polski z 9 września 1944 r., AAN, MSZ, 610/9, k. 12-19.
3. Układ pomiędzy PKWN a rządem Litewskiej SSR dot. ewakuacji obywateli polskich z terytorium LSRR z 22 września 1944 r., AAN, MSZ, 610/9, k. 44-52.
4. Umowa z 6 lipca 1945 r. między TRzJN RP i rządem ZSRR o prawie zmiany obywatelstwa radzieckiego osób narodowości polskiej i żydowskiej mieszkających w ZSRR i ich ewakuacji do Polski i o prawie zmiany obywatelstwa polskiego osób narodowości rosyjskiej, ukraińskiej, białoruskiej, rusińskiej i litewskiej, mieszkających na terytorium Polski, i o ich ewakuacji do ZSRR. AAN, Generalny Pełnomocnik Rządu RP do spraw Repatriacji, 522/1, k. 16-17.
5. Dekret z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska (Dz.U. Nr 49, poz. 279, ze zm).
6. Dekret z dnia 6 grudnia 1946 r. o przekazywaniu przez Państwo mienia nierolniczego na obszarze Ziemi Odzyskanych i b. Wolnego Miasta Gdańska (Dz.U. Nr 71, poz. 389, ze zm.).
7. Ustawa z dnia 15 lutego 1951 r. zawarta pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a ZSRR o zamianie odcinków terytoriów państwowych (Dz.U. z 1951 r. Nr 11, poz. 63).

8. Dekret z dnia 10 grudnia 1952 r. o odstępowaniu przez Państwo nieruchomości nierolniczego na cele mieszkaniowe oraz na cele budownictwa indywidualnych domów jednorodzinnych (Dz.U. Nr 49, poz. 326).
9. Dekret z dnia 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw, związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym (Dz.U. Nr 18, poz. 107, ze zm.).
10. Umowa z 25 marca 1957 r. między rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie terminu i trybu dalszej repatriacji z ZSRR osób narodowości polskiej (Dz.U. z 1957 r. Nr 47, poz. 222).
11. Ustawa z dnia 28 maja 1957 r. o sprzedaży przez Państwo domów mieszkalnych i działek budowlanych (Dz.U. Nr 31, poz. 132, ze zm.).
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o gospodarce terenami w miastach i osiedlach (Dz.U. Nr 32, poz. 159, ze zm.).
13. Ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U. Nr 22, poz. 99, ze zm.).
14. Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 r. o zagospodarowaniu nieruchomości Skarbu Państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej (Dz.U. Nr 79, poz. 363, ze zm.).
15. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. Nr 115, poz. 741, ze zm.).
16. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności (Dz.U. Nr 123, poz. 781, ze zm.).
17. Ustawa z dnia 12 grudnia 2003 r. o zaliczaniu na poczet ceny sprzedaży albo opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa wartości nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami państwa polskiego (Dz.U. Nr 6, poz. 39, ze zm.).
18. Ustawa z dnia 8 lipca 2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2097).
19. Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o zmianie ustawy o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2006 r. Nr 195, poz. 1437).

20. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r., poz. 195).

Książki i artykuły naukowe:

1. Forystek J., *Komentarz do ustawy o mieniu zabużańskim. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2020.
2. Grzesiok-Horosz A., *Umowy republikańskie jako podstawa prawna roszczeń Zabuzan*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2010, t. 7.
3. Korzeniewska-Lasota A., *Legislacyjne próby rozwiązania kwestii rozliczenia się za tzw. mienie zabużańskie w latach 1989-2003*, „Prawo i Więź” 2020 nr 4.
4. Korzeniewska-Lasota A., *Państwo, właściciele i ich spadkobiercy wobec mienia pozostawionego przez obywateli polskich w województwach wschodnich międzywojennej Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2018.
5. Korzeniewska-Lasota A., *Советско-польские договоры от сентября 1944 г. - начало и заключения обстоятельств*, „Miscellanea Historico-luridica” 2017, t. 16, z. 1.
6. Masternak-Kubiak M., *Glosa do wyroku SN sygn. akt I CK 323/02*, „Przegląd Legislacyjny” 2004 nr 2.
7. Michniewicz-Wanik K., *Mienie zabużańskie. Prawne podstawy realizacji roszczeń*, Wrocław 2008.
8. Nycz R., *Zamieszkiwanie na byłym terytorium Polski jako przesłanka otrzymania rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 11-12.
9. Prokop-Gralińska J., *Realizacja roszczeń zabużańskich z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej*, rozprawa doktorska Łódź 2016.
10. Sobczak K., *Reprywatyzacja*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2000 nr 1.
11. Wittlin J., *Aktualne zagadnienia legislacyjne i orzecznicze dotyczące mienia zabużańskiego*, „Krytyka Prawa” 2014 nr 1.
12. Wittlin J., *Mienie zabużańskie - hipotezy i wnioski z badań nad realizacją prawa do rekompensaty na podstawie ustawy z dnia 8 lipca 2005 r.*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2020, nr 4.
13. Wittlin J., *Mienie zabużańskie. Realizacja prawa do rekompensaty*, Warszawa 2019.

14. Zaradkiewicz K., *„Mienie zabużańskie” jako otwarta kwestia majątkowa - rozłożenie ciężarów i uwagi de lege ferenda*, [w:] J. Sadowski, R. Trzaskowski, K. Zaradkiewicz, *Mienie zabużańskie jako otwarta kwestia majątkowa w prawie polskim*, Warszawa 2002.
15. Zaradkiewicz K., *Zarys propozycji regulacji ustawowej zadośćuczynienia osobom, które w związku z wojną i zmianą granic pozostawiły mienie poza terytorium Polski*, Warszawa 2002.

Orzeczenia:

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 grudnia 2002 r., K 33/02, OTK-A2002 nr 7, poz. 97.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 grudnia 2004 r., K 2/04, LEX nr 140356.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 23 października 2012 r., SK 11/12, OTKZU nr 9/A/2012, poz. 107.
4. Uchwała Sądu Najwyższego siedmiu sędziów z 30 maja 1990 r., III CZP 1/90, OSNC 1990, nr 10-11, poz. 129, LEX nr 3576.
5. Uchwała Sądu Najwyższego z 20 września 1990 r., III APZ 6/90, OSNC 1991, nr 5-6, poz. 56, LEX nr 9528.
6. Uchwała Sądu Najwyższego siedmiu sędziów-zasada prawna z 10 kwietnia 1991 r., III CZP 84/90, OSNC 1991 r., nr 8-9, poz. 97, LEX nr 3644.
7. Uchwała Sądu Najwyższego z 17 października 1991 r., III CZP 99/91, OSNC 1992 nr 4, poz. 61, LEX nr 3706.
8. Wyrok Sądu Najwyższego z 21 listopada 2003 r., I CK 323/02; LEX nr 106561.
9. Wyrok Sądu Najwyższego z 19 listopada 2004 r., V CK 245/04.
10. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 lutego 2016 r., I OSK 1113/14, LEX nr 2035928.
11. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 20 lipca 2011 r., I OSK 1285/10.
12. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 26 kwietnia 2012 r., I OSK 606/11; LEX nr 1271791.
13. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z 30 kwietnia 2013 r., I OSK 2024/11.
14. Uchwała siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z 16 grudnia 2013 r., I OPS 11/13, LEX nr 1404014.
15. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 marca 2014 r., I OSK 3015/13, LEX nr 1487801.
16. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 6 listopada 2014 r., I OSK 2201/14.

17. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 lutego 2016 r., I OSK 1113/14, LEX nr 2035928.
18. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 sierpnia 2016 r., I OSK 2654/14, LEX nr 2142160.
19. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 13 lutego 2007 r., I SA/Wa 1652/06, LEX nr 318077.
20. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 23 listopada 2007 r., ISA/Wa 1119/07, LEX nr 463545.
21. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 20 sierpnia 2019 r., I SA/WA 853/19, LEX nr 3073519.

Druki sejmowe:

1. Sejm I kadencji, druki nr: 213, 269-A i 439.
2. Sejm II kadencji, druki nr: 991, 992, 994 i 1052.
3. Sejm III kadencji, druk nr 1360.
4. Sejm X kadencji, druk nr 984.

Strony internetowe:

1. sejm.gov.pl
2. trybunal.gov.pl

Inne:

1. Informacja Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 czerwca 2022 r., uzyskana w ramach dostępu do informacji publicznej, pismo znak: DBI-WODO-0667-5-108/2022.